

СУРМАЧ О. Я.

Інститут мовознавства ім. О. О.Потебні НАН України

ПРЕДСТАВЛЕННЯ КОНЦЕПТУ “БАГАТСТВО” У ТЕКСТАХ АМЕРИКАНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Дана стаття пропонує огляд сюжетів американської літератури, що є текстовими ілюстраціями до елементів мовної картини світу, пов’язаних із концептом “багатство”. Спираючись на достатню емпіричну й наукову базу, у статті представлені цікаві спостереження та яскраві характеристики порівнюваних мовних і літературних явищ.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, прототип, одиниця мислення, культурна конотація, лексикалізація.

В данной статье рассматриваются сюжеты американской литературы, являющиеся текстовыми иллюстрациями к элементам языковой картины мира, связанные с концептом "богатство". Опираясь на достаточную эмпирическую и научную базу, в статье представлены интересные наблюдения и яркие характеристики сравниваемых языковых и литературных явлений.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт, прототип, единица мышления, культурная коннотация, лексикализация.

In this article the plots of American literature are analyzed, which are textual illustrations to the elements of the “language world picture” and are connected with the concept “wealth”. Being based on the empiric and scientific facts, the article has interesting and bright characteristics of comparing language and literary things.

Keywords: cognitive linguistics, concept, prototype, logical element, cultural connotation, lexicalization.

Актуальність дослідження. Було проведено аналіз змістовних прототипів походження концепту “багатство”, зафіксованих у літературі. Ці прототипи набули поширення у багатьох мовах європейського ареалу та вплинули на формування в кожній з них концепту “багатство”.

Мета дослідження. Встановлення суперечливої природи багатства на матеріалі текстів художньої літератури.

Предмет. Аналіз текстів, що містять вирази про багатство, які взяті з творів американської художньої літератури.

Матеріал. Тексти творів американської художньої літератури.

Наукова новизна. Вперше було проаналізовано вирази з художньої літератури, у яких показано позитивне та негативне ставлення людини до матеріальних благ.

Наукові результати. Було встановлено зв’язок понять багатство – бідність, багатство – благо, багатство – зло, багатство – спокуса тощо.

Поняття багатство та бідність існували у всі часи. Відповідно до різних соціокультурних факторів у різних країнах світу утворювалося своєрідне сприйняття концептів *багатство* та *бідність*.

Концепт посідає центральне місце в когнітивній лінгвістиці. Він є фрагментом знання, досвіду особистості, що включає як мовну, так і позамовну інформацію [1:11]. Термін “концепт” служить для пояснення одиниць ментальних та психічних ресурсів свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання та досвід людини [2:90]. Деякі вчені розглядають концепт як оперативну одиницю мислення, що може мати чітку логічну форму [3:14].

Концепт є знаряддям дослідження культури, а в основі культури лежить ціннісний принцип [4:11]. Якщо певному явищу носії культури дають позитивну чи негативну оцінку, то це явище формує в культурі відповідний концепт. Концепти не лише відтворюють елементи і риси культурно-національного світосприйняття, але й формують їх. Вони містять культурні конотації і роблять свій внесок у загальну мовну картину світу.

Найбільш ефективним засобом об’єктивації змісту концепту є слово, що є “засобом доступу до концептуального знання” [3:256]. Тому на цьому етапі нашого дослідження лексикалізація концепту *багатство* аналізується на матеріалі текстів американської художньої літератури.

Розглянемо, як представлений концепт *багатство* у деяких творах Ф. Фіцджеральда, О. Генрі, Д. Лондона, О. Уайльда та деяких сучасних письменників.

У оповіданні “*The swimmers*” Ф. С. Фіцджеральд пише про силу та владу грошей. Промова, яка прославляє силу грошей, у Фіцджеральда виглядає так: “*Let me repeat, Marston, that money is power ... money made this country, built its great and glorious cities, created its industries, covered it with an iron network of railroads. It’s money that harnesses the forces of Nature, creates the machine and makes it go when money says so, and stop when money says stop*” [6:171] (“Дозволь повторити, Марстоне, гроші – це сила ... Гроші зробили цю країну, збудували її великі та величні міста, створили її промисловість, забезпечили мережу залізних доріг. Саме гроші користуються силами природи, створюють машину та змушують її працювати або зупинятися, коли їм це потрібно” – переклад наш).

Гроші в суспільстві багатих є ключовим елементом для досягнення влади, впливу. Лексема *money* входить у конотативне значення лексеми

power і знаходить своє безпосереднє відображення у різних мовних реєстрах. У Фіцджеральда гроші описуються як засіб розбудови інтелектуального потенціалу, рушійна сила прогресу. Вони виступають чинниками економічного життя, створення індустрії, технічного досягнення; гроші змінили дику, незаселену природу Америки і перетворили її на індустріальну країну.

В американському суспільстві великі грошові статки людей асоціюються з їхньою впливовістю та владою, що відображено в розмовних номінаціях “*power*” та “*authority*”. Номінація *power* має словникове значення – “*a person, organization or country that has control over others, often because of wealth or importance*” [7:905].

Для позначення особливих можливостей грошей часто вживаються персоніфікації та метафори: *money talks, money makes the world go round, money doesn't grow on trees, money is the root of all evil* [8:275].

Обговорюючи силу багатства, герої оповідання О. Генрі “*Mammon and the Archer*” не можуть дійти до спільної думки: “*There are some things that money can't accomplish*”, remarked young Rockwall, rather gloomily. “*Don't say that*”, said old Anthony shocked. *I bet my money on my money every time. I've been read encyclopedia down to looking for something you can't buy with it. I'm for money against the field. Tell me something money won't buy*” [9:46]. (“Є речі, які не можна купити за гроші”, досить похмуро зауважив молодий Роквол. “Не говори так”, заперечив здивований Ентоні. “Я завжди покладаюся на гроші. Я прочитав всю енциклопедію: все шукав щось, що не можливо купити за гроші. Я за гроші понад усе. Ну скажи мені, чого не можна купити за гроші?” – переклад наш). Згодом, юнак Роквол, закоханий у міс Лентрі, не може повірити, що гроші здатні йому допомогти: “*No, Dad, this is that your money can't unravel. We can't buy one minute of time with cash; if we could, rich people would live longer* [9:47]” (“Ні, тату, гроші тут не допоможуть. Жодної хвилини не купиш за гроші; а якби можна було б, то багаті жили б довше за інших” – переклад наш).

Цей приклад показує, що багатство не завжди виступає у ролі всесильного засобу, що може все вирішити. Так, один із героїв висловлює сумнів, що за гроші можна купити такі безцінні речі як час, здоров'я, вічне життя. Для американського соціуму багатство не є найвищою цінністю людини. Домінування таких цінностей як здоров'я, доброта, чесність над високим соціальним статусом часто підкреслюються у творах. Наявність

фінансових можливостей людини не завжди роблять її успішною, щасливою та могутньою.

Про силу багатства пише і Оскар Уайльд у розповіді “*Model Millionaire*”: “*If you are not wealthy there is no use in being a charming fellow. Romance is the privilege of the rich, not the profession of the unemployed*” [10:30]. (“Якщо ти не багатий, не має сенсу бути привабливим хлопцем. Романтика – привілей багатих, а не професія безробітних” – переклад наш).

Саме до такого висновку приходять головний герой розповіді, який закохався у дочку багатого полковника. Проте батько дівчини не дозволяє їм одружуватися, доки головний герой не заробить 10 000 фунтів стерлінгів: “*Come to me, my boy, when you have got ten thousand pounds of your own, and we’ll see about it*” [10:31]. (“Приходь до мене, хлопче, коли матимеш десять тисяч фунтів стерлінгів, от тоді й поговоримо” – переклад наш).

Поряд із владою грошей в оповіданні показано доброту та щедрість людини. В оповіданні показано як співчуття до жебрака спонукає героя поділитися з ним власними скромними коштами: “*The old beggar-man looked so miserable that Hughie couldn’t help pitying him, and felt in his pockets to see what money he had. All he could find was a sovereign and some coppers. “Poor old fellow”, he thought to himself, “he wants it more than I do”, and he walked across the studio and slipped the sovereign into the beggar’s hand*” [10:31]. (“Старий жебрак був таким жалюгідним, що Х’юї пожалів його і поліз у кишеню по гроші. Але там був тільки соверен та ще кілька монет. “Бідний старий”, подумав він про себе, “йому ці гроші потрібні більше, ніж мені”. Він перетнув студію і поклав соверен у руку жебраку” – переклад наш).

Сучасний письменник Alan Epstein в оповіданні “*As the Romans do*” від себе проводить паралелі між італійцями й американцями у їх ставленні до грошей: “*When you live in Rome, it doesn’t take long to realize that business, money and ambition are approached from an entirely different perspective. You learn quickly that the American way of life – based on buying and selling – is not a universal, but a value. Americans appreciate money and the things it buys, not only luxury items, but also the psychological reassurance that enables one to master the struggle for survival. Americans regard money as the natural end result of effort, it’s so called “self-made man”*” [11:64]. (“Коли ви живете у Римі, треба небагато часу, щоб зрозуміти, що до бізнесу, грошей та амбіцій римляни мають зовсім інше ставлення. Ви швидко вивчаєте, що

американський спосіб життя – заснований на купівлі та продажу – не є універсальним, проте цінним. Американці цінують гроші та речі, які можна за гроші купити, проте не лише люксові речі, але й також психологічну впевненість, що дає змогу боротися за виживання. Американці розглядають гроші як природній, кінцевий результат старань.” – переклад наш).

Саме здатність людини швидко досягати успіхів та багатіти, яка в англійській мові вербалізується у номінації *self-made man* (людина, яка всього в житті досягла сама), займає важливе місце у концептосфері *багатство* в американському варіанті англійської мови. Віра у можливість досягнення індивідуального успіху та матеріальних статків, впевненість у своїх силах, ідея особистого тріумфу та матеріального добробуту становлять ядро американської мрії і знаходять своє відображення у мовній свідомості американців.

Далі автор наголошує: “*Americans devote all the energy to the accumulation of money, the hours spent thinking about how to get it, invest it, spend it, keep it, share it or not*” [11:67]. (Американці спрямовують всю енергію на накопичення грошей, вони проводять години у роздумах як їх заробити, інвестувати, витратити, зберегти, ділитися чи ні. – переклад наш).

У розповіді Джека Лондона “*Under the Deck Awnings*” представлена інша сторона багатства. Багатство розбещує людей, робить їх жорстокими і безсердечними; їх абсолютно не цікавлять почуття та життя інших людей. Для прикладу візьмемо головну героїню розповіді, міс Каратез. Міс Каратез спостерігала за тим, як місцеві хлопчики пірнали за монетками у воду, де були акули. Головна героїня покликала хлопчиків на палубу та звернулася до своїх шанувальників зі словами: “*Who will lend me a half-crown and a sovereign?*” (“Хто позичить мені півкрони та соверен?” – переклад наш). Через мить вона тримала золоту монету перед одним із хлопчиків, на що почула такі слова: “*Don’t do it*”, *Dennitson said. It’s a fortune to him. He may risk his life to get it*” (“Не робіть цього”, сказав Денітсон. – “Для нього це цілий скарб” – переклад наш) [12:19]. Проте міс кинула соверен (золоту монету) у воду, хлопчик кинувся за нею, і, як наслідок, тигрова акула з’їла його.

Для англомовного світосприйняття характерною є фіксація у фразеології компонентів “зло” та “багатство, гроші”. Нерідко гроші представлені як щось таке, що стосується брехні і нечесності. У зазначеному вище уривку ми фіксуємо зв’язок семантичних ознак “зло” та “багатство”. Американці нерідко негативно ставляться до багатіїв,

можуть їх поважати, проте таємно заздрити і зневажати за їхнє багатство або той шлях, яким вони це багатство здобули: *“the rich are the scum of the earth in every country”* (G. K. Chesterson); *“The wretchedness of being rich is that you live with rich people”* (Logan Pearsall Smith) [13:139]. Таке ставлення до багатства віддзеркалює оповідання одного з класиків американської літератури Джека Лондона *“Under the Deck Awning”*. Головна героїня міс Картез задля розваги кидає в воду золоту монету, а хлопчик, який намагається її дістати, гине в щелепах тигрової акули. Подібна оцінка згубному впливу багатства на внутрішній світ дається в оповіданні Дороті Вест *“The richer, the poorer”* через протиставлення сестер Лотті та Бесс. Бесс завжди жила на широку ногу. Лотті – обмежувала себе у витратах, сподіваючись розбагатіти. Вона не одружувалася, щоб не втратити високооплачувану роботу. Коли їй виповнилося 60 і її звільнили з роботи, вона вперше пошкодувала, що залишилася самотньою і що солідний банківський рахунок не може замінити їй людського щастя: *“She never touched a penny of her money, though her child’s mouth watered for ice cream and candy. But she could not bear to share with Bass, who never had anything to share with her. When the dimes began to add up to dollars, she lost her taste for sweets”* [14:28]. (“Вона не витратила ані пенсо зі своїх грошей, хоча у неї текла слинка, коли вона бачила морозиво та цукерки. Проте вона не могла змиритися з думкою, що їй доведеться ділитися з Бесс, у якої не було нічого, чим би вона могла поділитися з нею. І коли монети почали перетворюватися у долари, вона забула смак цукерок” – переклад наш). Літературний сюжет і в цьому випадку можна розглядати як певну ілюстрацію до протиставлення концептів *“гроші”* – *“щастя”*, вербалізоване в англійській пареміології, зокрема в приказці *“money can’t buy happiness”* [8:275].

Про магічну тягу до багатства йдеться у розповіді Роберта Стівенсона *“The Rajan’s Diamond”*. У чотирьох новелах йдеться про те, як головний герой Томас Венделер, який перебував у Індії у складі англійського війська, стає власником незвичайного діаманта. Цей камінь водночас змінює його життя: *“The gift transformed General Vandeleur from a poor into wealthy man, from an obscure and unpopular soldier into one of the lions of London society; the possessor of the Rajan’s Diamond was welcome in the most exclusive circles; and he had found a lady, young, beautiful and well-born, who was willing to call the diamond hers even at the price of marriage with Sir Thomas Vandeleur”* [15:101]. (“Такий подарунок перетворив генерала Венделера з бідняка у

багача, зі скромного звичайного солдата у світського лева; володаря діаманту Раджі радісно приймали у колах обраних і він знайшов дівчину, молоду, красиву, з гарної сім'ї, яка прагнула заволодіти діамантом навіть ціною шлюбу із сером Томасом Венделером” – переклад наш).

Даний уривок показує, що великі фінансові можливості людини асоціюються з її впливовістю. Вони відображають сформоване вірування у те, що раптове багатство робить людину успішною, популярною та привабливою в очах тих людей, які раніше цього не помічали.

Висновки та подальші перспективи досліджень.

Концепт *багатство*, що є одним з ключових елементів мовної картини світу кожної з сучасних національних культур, посідає особливе місце в американській літературі. Сюжети відомих творів є своєрідними ілюстраціями до тих семантичних зв'язків, протиставлень і паралелей, які здавна відомі в англійській пареміології і зафіксовані в наборі семантичних компонентів тих лексем, що традиційно вважаються засобами вербалізації концепту *багатство*. На перспективу особливий інтерес становить зіставлення засобів вираження аналізованих одиниць у англомовних літературах із компарабельним матеріалом з інших національних культур, зокрема німецької та французької.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селиванова Е. А. Принципы семиотического анализа / Елена Александровна Селиванова // Актуальные проблемы менталингвистики. – К., 1999. – С. 11–14.
2. *Краткий словарь* когнитивных терминов / [Елена Самойловна Кубрякова, Валерий Закиевич Демьянков, Юрий Генрихович Панкрац, Лариса Григорьевна Лузина]. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – С. 90.
3. *Жаботинская С. А.* Концептуальный анализ: типы фреймов / Светлана Анатольевна Жаботинская // Вісник Черкаськ. ун-ту. – Серія. “Філологічні науки”. – 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
4. *Карасик В. И.* Культурные доминанты в языке / Владимир Ильич Карасик // Языковая личность, культурные концепты. – Волгоград–Архангельск : Перемена, 1996. – С. 3–16.
5. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля–К, 2006. – 716 С.
6. *The Short Stories of F. Scott Fitzgerald / Francis Scott Fitzgerald.* – Scribner, 1998. – 800 p.
7. *Hornby A. S.* Oxford Advanced Learner's Dictionary / Albert Sidney Hornby. Oxford University Press, 1998. – 1430 p.
8. *Fergusson R.* The Penguin Dictionary of Proverbs / Rosalind Fergusson. – [2-nd ed]. – Market House Books Ltd, 2000. – 372 p.
9. *Henry O.* Best Stories Of O. Henry : Gift Of The Magi, The Ransom Of Red Chief, Mammon And The Archer And Others / O. Henry. – Kessinger Publishing, 2004. – 352 p.
10. *Wilde O.* The Model Millionaire : [stories] / Oscar Wilde. – Harper Perennial Classic Stories, 2009 – 224 p.
11. *Epstein A.* As the Romans do / Alan Epstein. – Harper Collins Publishers, 2000. – 288 p.
12. *London J.* Novels and Stories / Jack London. – Library of America, 1982. – 1021 p.
13. *Ashby M.* Oxford Dictionary of Quotations. / Michael Ashby. – [6th ed]. – Oxford University Press, 2004. – 1140 p.
14. *West D.* The Richer, the Poorer / Dorothy West. – Anchor Publisher, 1996. – 272 p.
15. *Stevenson R. L.* The Complete Stories of Robert Louis Stevenson : Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde and Nineteen Other Tales / Robert Louis Stevenson. – Modern Library, 2002. – 880 p.